

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД

Дмитро Герасимчук,
аспірант кафедри географії України і туризму

У сучасних умовах трансформації територіальної організації суспільства, децентралізації управління та загострення соціально-демографічних проблем сільських територій питання сталого розвитку набувають особливої актуальності. Сільські громади областей України перебувають у ситуації багатовекторних викликів, серед яких депопуляція, старіння населення, зниження доступності базових соціальних послуг, просторові диспропорції у забезпеченні інфраструктурою та обмеженість фінансових ресурсів. У цих умовах принципи сталого розвитку виступають не лише теоретичною рамкою, а й практичним інструментом переосмислення організації соціальної сфери на локальному рівні.

Соціальна сфера сільських громад – освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, адміністративні та публічні послуги – є ключовим чинником якості життя населення та передумовою збереження людського потенціалу територій. Її організація дедалі більше залежить від здатності громад інтегрувати принципи сталого розвитку у стратегічне планування, бюджетну політику та просторові рішення.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на поєднанні трьох взаємопов'язаних вимірів – економічного, соціального та екологічного. У контексті організації соціальної сфери сільських громад пріоритетного значення набуває саме соціальний компонент, доповнений просторово-екологічною логікою розміщення та функціонування закладів обслуговування.

До ключових принципів сталого розвитку, що безпосередньо впливають на соціальну сферу сільських територій, належать:

- *принцип соціальної справедливості та інклюзивності*, що передбачає рівний доступ населення до базових послуг незалежно від місця проживання;
- *територіальна збалансованість*, орієнтована на зменшення просторових диспропорцій між центром громади та периферійними населеними пунктами;
- *орієнтація на довгострокову життєздатність*, а не короткострокову оптимізацію витрат;
- *партнерство та субсидіарність*, які передбачають залучення місцевих акторів до управління соціальною інфраструктурою;

- *адаптивність*, тобто здатність системи соціальних послуг реагувати на демографічні, економічні та інституційні зміни.

З позицій суспільної географії соціальна сфера розглядається як просторово організована система, ефективність якої визначається не лише кількістю закладів, а й транспортною доступністю, функціональною ієрархією та відповідністю реальним потребам населення.

Сільські громади областей характеризуються значною внутрішньою диференціацією. Навіть у межах однієї області спостерігаються суттєві відмінності у щільності населення, рівні економічної активності, бюджетній спроможності та доступності соціальних послуг. Це зумовлює необхідність гнучких моделей організації соціальної сфери, що відповідають принципам сталого розвитку.

Традиційна модель розміщення соціальних закладів у сільській місцевості, сформована ще в умовах іншої демографічної та господарської структури, дедалі частіше виявляється неефективною. Скорочення контингенту учнів, нестача медичних кадрів, низька завантаженість культурних установ призводять до формального збереження мережі без реального підвищення якості послуг.

У цьому контексті принципи сталого розвитку стимулюють перехід від екстенсивної до функціонально оптимізованої організації соціальної сфери, що включає:

- укрупнення та кооперацію закладів освіти й охорони здоров'я;
- розвиток опорних установ з розширеною зоною обслуговування;
- впровадження мобільних та дистанційних форм надання послуг;
- поєднання соціальних, освітніх і культурних функцій у багатофункціональних просторах.

Вплив принципів сталого розвитку на окремі компоненти соціальної сфери

Освітня сфера у сільських громадах є однією з найбільш чутливих до демографічних, просторових та інституційних змін. Скорочення чисельності дитячого населення, зростання частки малокомплектних шкіл, міграційні процеси та старіння населення безпосередньо впливають на ефективність функціонування освітньої мережі. У цьому контексті принципи сталого розвитку передбачають відхід від формального збереження існуючої інфраструктури до формування раціональної, функціонально спроможної системи освіти, зорієнтованої на якість освітніх послуг і довгострокову життєздатність громади.

Реалізація принципу сталості в освітній сфері проявляється через розвиток опорних закладів освіти, створення освітніх округів, оптимізацію

транспортної доступності та впровадження інклюзивних форм навчання. Важливу роль відіграє організація шкільних автобусних маршрутів, що зменшують територіальну нерівність доступу до освіти. Паралельно з цим цифровізація освітнього процесу, розвиток дистанційного та змішаного навчання, використання освітніх платформ і онлайн-ресурсів дозволяють компенсувати просторову віддаленість окремих населених пунктів. Позашкільні заклади, освітньо-культурні центри та молодіжні простори дедалі частіше виконують функції соціальних хабів, поєднуючи освітню, виховну та комунікативну складові розвитку громади.

Охорона здоров'я в системі сталого розвитку сільських громад орієнтується передусім на забезпечення доступності та профілактичної спрямованості медичних послуг. Для сільської місцевості характерними є територіальна розосередженість населення, дефіцит медичних кадрів і обмеженість спеціалізованої допомоги, що посилює роль первинної ланки охорони здоров'я. Принципи сталого розвитку зумовлюють акцент на зміцненні мережі амбулаторій загальної практики – сімейної медицини, підвищенні їх матеріально-технічного забезпечення та кадрової спроможності.

Важливим напрямом є розвиток телемедицини, яка дозволяє інтегрувати сільські громади у ширший регіональний медичний простір, зменшуючи потребу у фізичній мобільності пацієнтів. Профілактичні програми, диспансеризація, медико-соціальний патронаж літніх людей та осіб із хронічними захворюваннями відповідають логіці сталого розвитку, оскільки сприяють зменшенню навантаження на систему охорони здоров'я в довгостроковій перспективі. Інтеграція медичних послуг із соціальним супроводом вразливих груп населення формує комплексний підхід до забезпечення здоров'я як складової якості життя.

Соціальний захист і соціальні послуги у сільських громадах у межах сталого розвитку трансформуються від фрагментарної, реактивної моделі до системи превентивної соціальної підтримки. Демографічні процеси, зокрема старіння населення та зростання частки домогосподарств з обмеженими ресурсами, підсилюють потребу в доступних та адресних соціальних послугах. Принципи сталості передбачають раннє виявлення соціальних ризиків, підтримку сімей у складних життєвих обставинах, розвиток послуг догляду вдома та соціальної адаптації.

У цьому контексті зростає роль центрів надання соціальних послуг, соціальних працівників та міждисциплінарної взаємодії між освітніми, медичними й адміністративними структурами громади. Особливого значення набуває організація соціальних послуг в умовах розсіяної сільської забудови, де мобільні форми обслуговування та міжмуніципальна кооперація стають

важливими інструментами забезпечення соціальної справедливості та територіальної збалансованості.

Культурна та громадська інфраструктура в контексті сталого розвитку розглядається як ключовий чинник соціальної згуртованості, збереження локальної ідентичності та формування соціального капіталу сільських громад. Традиційні заклади культури, сформовані за радянською моделлю, часто не відповідають сучасним потребам населення та демографічній структурі громад. Принципи сталого розвитку стимулюють їх трансформацію у багатофункціональні громадські простори, що поєднують культурні, освітні, інформаційні та комунікативні функції.

Такі простори сприяють активізації громадянської участі, розвитку неформальної освіти, міжпоколінної взаємодії та локальних ініціатив. Культурна інфраструктура у сталому вимірі виконує не лише символічну, а й практичну функцію – вона підвищує привабливість громади для проживання, зменшує соціальну ізоляваність та створює передумови для збереження людського потенціалу сільських територій.

Впровадження принципів сталого розвитку в організацію соціальної сфери сільських громад неможливе без просторового аналізу. Оцінка доступності послуг, транспортної досяжності, функціональних зв'язків між населеними пунктами дозволяє формувати раціональні мережі соціальної інфраструктури.

Стратегічні документи розвитку громад дедалі частіше інтегрують соціальну сферу з просторовим плануванням, що відповідає логіці сталого розвитку. Такий підхід забезпечує узгодженість інфраструктурних рішень із демографічними прогнозами, фінансовими можливостями та екологічними обмеженнями.

Висновки. Принципи сталого розвитку суттєво впливають на трансформацію організації соціальної сфери сільських громад областей, формуючи нові підходи до планування, управління та просторової організації соціальних послуг. Їх практична реалізація сприяє підвищенню доступності та якості соціальної інфраструктури, зменшенню територіальних диспропорцій і зміцненню соціальної стійкості громад.

Сталий розвиток у цьому контексті постає не як абстрактна концепція, а як прикладна модель адаптації соціальної сфери до сучасних викликів сільського розвитку. Подальші дослідження доцільно спрямувати на кількісну оцінку ефективності сталих моделей організації соціальної сфери та їх просторову диференціацію в межах окремих областей.

Список використаних джерел:

Кузишин А.В. Просторова диференціація соціальної сфери: орієнтири повоєнної відбудови України. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія*. Тернопіль: СМП «Тайп», 2023. № 1 (54). С. 57-68.

Кузишин А.В., Поплавська І.В., Задворний С.І., Пушкар Б.Т., Горошко А.А. Особливості просторової диференціації територіальних громад: приклад Тернопільської області. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки*. 2024. Випуск 1, С. 97-104.

Кузишин А.В., Поплавська І.В., Горошко А.А., Кварцяний С.М. Доступність послуг соціального спрямування в контексті адміністративної реформи: кейс Тернопільської області. *Природнича освіта та наука*, 2025. (3), 134-141.

Поплавська І.В., Кузишин А.В., Вовк Л.А., Похила Ю.В., Герасимчук Д.В. Просторова організація типів міського простору населених пунктів Тернопільської області та вплив на неї адміністративно-територіальної реформи. *Природнича освіта та наука*, 2025. (4), 217-224.

Царик Л.П., Поплавська І.В. Організація соціальної сфери областей Подільського регіону: суспільно-географічне дослідження. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія*. Тернопіль: СМП «Тайп». 2021. № 1 (50). С. 47-57.

Kuzyshyn A., Kuczabski A., Poplavska I., Zadvornyi S. Risk assessment of the social sphere development on the example of areas of the Carpathian-Podillia region (Ukraine). *Czasopismo Geograficzne*, 2022. 93(3): 473–493.

Kuzyshyn A., Kuczabski, A., Poplavska I. Regional Positioning of Development of the Social Sphere of Ukraine as a Guideline for Post-War Reconstruction. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska – Sectio M. Balcaniensis et Carpathiensis*, 2025. Vol 10, 9-28.